

привлекательность заключается не только в многочисленных достопримечательностях. Писательница позволяет читателю увидеть свой город глазами его обитателей, в диалоге с ними, понять, что наиболее комфортен тот город, который сохранил элементы сельской местности. Громкий фоновый шум, суета и отсутствие зелени в городе представляют собой стрессовый фактор для человека. Поэтому необходимо сохранять «островки спокойствия», где можно остановиться, посидеть в тишине и отдохнуть в комфорте.

Лондон – город контрастов. Он отображает сущность современного города – смесь суеты и спокойствия, шума и тишины, искусственного и натурального, машин и людей... Какая часть победит в этой борьбе – зависит от нас.

1. Regis, A. K. Virginia Woolf: The London Scene / A. K. Regis // Times Literary Supplement. – 2014. – № 5790. – P. 26.
2. Woolf, V. The London Scene: Six Essays on London Life. – London : Ecco, 2006. – 96 p.

ПРЫЁМЫ АКТУАЛІЗАЦЫІ КАМПАЗІЦЫЙНА-ТЭКСТАВАЙ РЭТРАСПЕКЦЫІ Ў ПРОЗЕ У. ГНІЛАМЁДАВА

Дзігадзюк В.П.,

*малады вучоны МДПУ імя І.П. Шамякіна, г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Чайка Н.У., доктар філал. навук, прафесар*

Ключавыя словы. Катэгорыя рэтраспекцыі, кампазіцыйна-тэкставая рэтраспекцыя, адсылачная рэтраспекцыя, прыёмы рэтраспекцыі, маркеры рэтраспекцыі.

Keywords. Category of retrospection, compositional-textual retrospection, reference retrospection, methods of retrospection, markers of retrospection.

Адным з прыярытэтных напрамкаў у сучасным мовазнаўстве выступае вывучэнне мастацкай прасторы, тэкставых катэгорый і іх рэпрэзентацыі. На сённяшні дзень застаецца актуальным пытанне даследавання катэгорыі рэтраспекцыі, яе прыёмаў актуалізацыі і моўнага выражэння ў прыватнасці, што абумоўлена адсутнасцю дастатковага вывучэння тэмпаральнага дыскантынуумаў беларускім мовазнаўстве.

Мэта даследавання – вызначэнне прыёмаў і маркераў рэтраспекцыі ў творах У. Гніламёдава.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання паслужылі мастацкія творы У. Гніламёдава. Пры правядзенні даследавання выкарыстоўваліся наступныя метады: апісальны, дыстрыбутыўны, метады кампанентнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Тэарэтычныя асновы семантычнага лінгвістычнага напрамку склалі такія паняцці, як экспліцытная і імпліцытная маркіроўка рэтраспекцыі, план выражэння і план зместу рэтраспектыўнай прасторы, глыбінныя і паверхневыя ўзроўні названай катэгорыі.

Пытанне пра катэгорыю часу ў рамках семантычнай школы даследавалася на глыбінным і паверхневым узроўнях. У выражэнні дадзеных аспектаў некаторыя даследчыкі (Н. У. Брускова [1], І. У. Ціўяева [2], Л. М. Фёдарова [3], Я. А. Чыгоўская [4]) адносяць *кампазіцыйна-тэкставую (затэкставую)* і *адсылачную (унутрытэкставую)* рэтраспекцыю адносна пазіцыі падзеі ў мастацкім творы. Глыбінны ўзровень (сэнсава-змястоўны) адлюстроўвае *кампазіцыйна-тэкставую (затэкставую) рэтраспекцыю*, пад якой даследчыкі разглядаюць частку рэтраспектыўнага тэксту, што выводзіць чытача за межы асноўнага плана зместу тэкстаў, г. зн. прадстаўляецца інфармацыя, якая раней не была заяўлена (змястоўна-фактуальная інфармацыя), аднак яна можа паўплываць на змястоўна-канцэптальную інфармацыю.

На паверхневым узроўні (кампазіцыйна-структурным) разглядаецца адсылачная (унутрытэкставая) рэтраспекцыя, або «рэтраспектыўная спасылка», якая дзейнічае ўнутры сюжэта паралельна з развіццём апавядання і служыць для пераакцэнтацыі раней дадзенай інфармацыі, набываючы першараднае значэнне [5; 6].

Навізной адносяцца падыход да класіфікацыі рэтраспектыўных звышфразавых адзінак у залежнасці ад змястоўна-канцэптальнай інфармацыі, якую яны ўключаюць. На аснове крытэрыю «наяўнасці/адсутнасці параўнання падзей і з'яў, якія апісваюцца ў

рэтраспектыўнай звышфразавай адзінцы, з падзеямі і з'явамі, што прадстаўлены ў асноўным корпусе тэкстаструктур», даследчыцай К. В. Ліфанцэвай вылучаецца канкрэтызаваная і кампаратыўная рэтраспектыўная адзінка [7, с. 10].

У выніку падобнага падыходу да аналізу былі выяўлены прыёмы кампазіцыйна-тэкставай рэтраспекцыі – інфармацыйнага дапаўнення, супастаўлення, параўнання, прамой актуалізацыі мінулых падзей, каўзальны, вызначэнне якіх абумоўлена адносінамі паміж умоўна і фактычна выражанай інфармацыяй.

Так, інфармацыйна-дапаўняльная фактычная рэтраспекцыя фарміруецца пры ўвядзенні дадатковай паведамляльнай інфармацыі да падзеі, суадноснай з кропкай адліку: *...Яго, адзінага сына, у сям'і вельмі любілі, але працаваць даводзілася нароўні з усімі, з пяці гадоў, калі праціў лічыць тое, што Лявонка няньчыў сваю малодшую сястрычку Тоню, а потым і Фядорку... **З самага раннягу ўзросту** дзеці пачыналі хадзіць за скацінай. Кар'ера пастушка мела чатырыступені. Пачынаўён з гусей, праз год даверылі свіней, за тым – авечак. Апошняя ступень – каровы («Уліс з Прускі»).*

Актуалізацыя часавага зруху ў мінулае ажыццяўляецца моўнымі сродкамі на ўзроўні тэксту, у большасці выпадкаў ва ўзаемадзеянні з іншымі лексіка-граматычнымі адзінкамі. Так, прамымі маркерамі кампазіцыйна-тэкставай рэтраспекцыі выступаюць колькасна-іменныя спалучэнні, прыметнікі з указаннем на час, прыслоўі, акалічнасці, выражаныя рознымі часцінамі мовы са значэннем часу, напрыклад: *З'явіўся Аляксей Галёнка. **Перад гэтым** ён колькі дзён хадзіў па Камянцы з пілкаю і сякерай, разлічваючы, што нехта найме папіліць ці пакалоць дровы («Вяртанне»).*

Граматычныя маркеры рэпрэзентацыі рэтраспектыўнай формы мастацкага часу выдзелены намі на аснове граматычных катэгорый і прадстаўлены формамі дзеяслова, дзеепрыметніка, часціцай *бывала*, напрыклад: *Да гэтага ён скончыў двухкласную школу ў роднай вёсцы. <...> Айцец Глеб таксама строгі быў. <...> Лявонка, **бывала, чытае**, але айцец Глеб рэдка застаецца задаволены, і калі нават які-небудзь вучань і добра адкажа, бацюшка ўсіх страшыць: «Без Бога не да парога!» («Уліс з Прускі»).*

Катэгорыя рэтраспекцыі структурна афармляецца ў выглядзе розных відаў складаных сказаў, далучальных канструкцый, эліптычных і рэдукаваных канструкцый, канструкцый з імпліцытнай семантыкай і сінтаксічнай непаўнатой: *За ўсё жыццё Лявонка не чуў, каб яна калі-небудзь **смяялася**. Гэта вось толькі **ўчора** за вячэрай, калі я напаяржавала пра хлеб з дамешкай з мякіны («Уліс з Прускі»).*

На тэкставым узроўні рэтраспекцыя ажыццяўляецца з дапамогай форм інтэртэкставых уключэнняў – алюзій, цытат, пераказу чужога тэксту, устаўных канструкцый: *Той участак, які неўзабаве пасля прыгону перайшоў ад пана да прускаўцаў (**выкупіла зямлю казна і сплалвалі потым з працэнтамі – ёй**), падзелены на тры полі, а кожнае поле – паміж дварамі («Уліс з Прускі»).*

Рэтраспектыўны план можа фарміравацца і на аснове супастаўлення падзей, рэпрэзентацыя якіх ажыццяўляецца з дапамогай лексем *раней, некалі – цяпер: Мітрафан Давыдзюк **набываў некалі ў салдатах, а цяпер** задаваў тон у Прускі, **кіраваў грамадой** («Уліс з Прускі»).* Пераход у прастору мінулага тут ажыццяўляецца на аснове супастаўлення зместу аб'ёму паняццяў канструкцыі, выражанай мастацкім цяперашнім часам: *цяпер ... кіраваў грамадойі рэтраспектыўна маркіраванай часткі **набываў некалі ў салдатах**.*

Назіраецца маркіроўка рэтраспекцыі прыслоўямі *некалі, калісьці, аднойчы* з адпаведнымі формамі часу: *Тут нашых падарожнікаў сустрэў надпіс на слупе з шыльдай – «Pruska». **Некалі** тут, перадсамайвёскай, **стаяў крыж**. **Цяпер яго не было** («Вяртанне»).* У дадзеных канструкцыях рэтраспекцыя фарміруецца на аснове супастаўлення частак *Некалі...стаяўкрыж – Цяпер яго не было*.

Фактычная рэтраспекцыя можа ажыццяўляцца на аснове параўнання падзей. Для рэпрэзентацыі рэтраспектыўнай прасторы параўнання падзей выкарыстоўваюцца розныя лексіка-граматычныя сродкі – колькасна-іменныя спалучэнні, прыслоўі часу, параўнальныя канструкцыі. Рэтраспектыўная прастора можа маркіравацца і ў структуры складаназалежных сказаў з даданай параўнальнай часткай: *У сеньях і ў хаце аднак пахла нетак, **як калісьці, калі тут жылі яны –Кужалі**. Знік водар зёлкаў, якія некалі збірала і сушыла Марыля, развешваючы па сценах, замест іх усталяваўся пах кавальскага жалеззя, якое валялася па кутках («Вяртанне»).*

Фактычная рэтраспекцыя прамой актуалізацыі мінулых падзей рэпрэзентуецца з дапамогай лексічных адзінак рэтраспектыўнага значэння з семай *памяць: Лявон здзівіўся: ён успомніў, што гэтая дывізія годам раней, у чэрвені 1919 года была ў Запалонным, ідучы ўслед за адступаючымі войскамі Калчака («Вяртанне»).*

Фактычная каўзальная рэтраспекцыя рэпрэзентуецца на аснове каўзальных адносін. Рэтраспектыўная частка змяшчае прычыну ажыццяўлення або нерэалізацыі дзеянняў, падзей сучаснасці: *Аднойчы Сапляк завітаў у Пруску. <...> Цікавілі яго, мусіць, паны Падгурскія. Зрэшты, нетакяны, якіх золата. І вось спазніўся–надзеньякі: Падгурскія зніклі, прыхапіўшы з сабой, напэўна, і золата...* («Вяртанне»).

Выяўлена, што маркерам мінулых падзей у адносінах да папярэдняга выказвання выступаюць колькасна-іменныя спалучэнні, словазлучэнні з рознымі кампанентамі, прыслоўі часу. Каўзальная рэтраспекцыя таксама набывае форму розных відаў складаных сказаў – складаназалежных, бяззлучнікавых, камбінаваных сказаў: *Акрамя таго, ён (Кірыла) прыкметна накульгваў на левую нагу: у дзяцінстве паслізнуўся на лёдзе і ўпаў, пасля таго левая нага ў росце крыху адсталала ад правай* («Уліс з Прускі»). Як бачым, рэтраспектыўны план змяшчае прычыну ажыццяўлення падзей папярэдняга выказвання, якое выступае ўмоўнай кропкай адліку. Трэба адзначыць, што ў пераважнай большасці адсыл у мінулае ажыццяўляецца ўнутры блокаў з бяззлучнікавай сувяззю на аснове прычынна-выніковых адносін.

Заклучэнне. Такім чынам, у ходзе даследавання былі вылучаны прыёмы кампазіцыйна-тэкставай рэтраспекцыі – намінатыўны, інфармацыйнага дапаўнення, супастаўлення, параўнання, прамой актуалізацыі мінулых падзей, каўзальны. Вылучаны розныя маркеры рэтраспекцыі на лексіка-граматычным узроўні. Як бачым, тэкставая катэгорыя рэтраспекцыі патрабуе больш дэталёвага вывучэння, а менавіта вызначэння іншых прыёмаў яе актуалізацыі, выяўлення сродкаў выражэння.

1. Брускова, Н. В. Категории ретроспекции и проспекции в художественном тексте: на материале немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Брускова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1983. – 22 с.
2. Тивьяева, И. В. Ретроспективные сверхфразовые единства: формы и функции : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. В. Тивьяева. – Тула, 2007. – 175 с.
3. Федорова, Л. Н. Категория ретроспекции в художественном тексте: на материале английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. Н. Федорова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1982. – 21 с.
4. Чиговская-Назарова, Я. А. Текстобразующие категории проспекции и ретроспекции в научном тексте (сравнительно с художественным) / Я. А. Чиговская-Назарова // Вестн. Перм. ун-та. Рос. изарубеж. филология. – 2009. – № 6. – С. 31–34.
5. Брускова, Н. В. Асимметрия оппозиции категории ретроспекции и проспекции / Н. В. Брускова // Системный и функциональный анализ языка : межвуз. сб. науч. тр. / Латв. гос. ун-т ; редкол.: Б. Л. Лихтерова (отв. ред.) [и др.]. – Рига, 1987. – С. 19–24.
6. Чиговская-Назарова, Я. А. Формы взаимодействия текстовых категорий проспекции и ретроспекции в научном дискурсе / Я. А. Чиговская-Назарова // В мире науки и искусства: вопр. филологии, искусствоведения и культурологии. – 2014. – № 37. – С. 71–74.
7. Лифантьева, Е. В. Реализация текстовой категории ретроспекции в англоязычном художественном тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. В. Лифантьева ; Тул. гос. ун-т. – М., 2009. – 17 с.

НАЗВЫ КАМЯНЁЎ НА ТЭРЫТОРЫІ ВІЦЕБШЧЫНЫ: СЕМАНТЫЧНЫ АСПЕКТ

Драба І.А.,

*студэнтка 3 курса ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт*

Ключавыя словы. Анамастыка, тапаніміка, мікратапаніміка, мікратапонім, семантыка.
Keywords. Onomastics, toponymy, microtoponymy, microtoponym, semantics.

Чалавеку здаўна ўласціва даваць назвы розным прадметам, геаграфічным аб'ектам. Менавіта такія назвы займаюцца мікратапаніміка – кірунак тапанімікі, які вывучае мікратапонімы – неафіцыйныя назвы лясоў, лугоў, палёў, урочышчаў, дарог, камянёў, частак вёсак і інш. Мікратапаніміка даследуе паходжанне гэтых назваў, іх сэнсавае значэнне, развіццё, сучасны стан, вымаўленне і напісанне. Аналіз такіх найменняў дае каштоўны матэрыял для гісторыі, геаграфіі, археалогіі, этнаграфіі, дыялекталогіі, лінгвагеаграфіі і іншых навук.